Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

10.092

ՀՐԱՏ. ԲՈՎՀԱՆՆԻՍ ԱՐԱՄԵԱՆՑԻ

ԳԱՐԵՆ

ԿԱԶՄԵՑ
Ն. Թ.

297
Թ-83

Ռ-83
03 NOV 2009
920
Ա-79
ՊՄ
31617

ՀՐԱՏ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ

ՄԱՀՄԵՏ

ԿԱԶՄԵՑ
Ե. Թ.

2 պատկերով

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ
Ալեքսանդրապոլ-Տպարան Մարմանդեանցի
1901

19.04.2013

Дозволено цензурою С.-Петербургъ. 11 Октября 1901 года.

(1492/41) 1447-98

ՄԱՀՄԵԴ

Բ ահմեդականութեան կամ ուրիշ խօսքով ասած՝ Իսլամի* հայրենիքը Արաբիա մեծ թերակղզին է, որը ընկած է Կարմիր ծովի, Պարսկական ծոցի և Հնդկական ովկիանոսի մէջ տեղը։

Այդ երկրի բնակիչները—արաբները ծագել են Զոկտանից**, որը Սեմի (Նոյի որդի) չորրորդ սերունդն էր։ Զոկտանի Եարաբ որդին հիմնեց Եմէնի թագաւորութիւնը, իսկ միւս որդին Զուրհամը հիմնեց Հեջազի թագաւորութիւնը։ Զուրհամի ժառանգները բաւական երկար ժամանակ իշխեցին և դրանք էին, որ հիւրընկալեցին Հագարին և Իսմայէլին, երբ Աբրահամը նրանց իր տանից արտաքսեց։

Իսմայէլը ամուսնացաւ Զուրհամեան տոհմի Մոդադ-իշխանի աղջկայ հետ և այդ ամուսնութիւնից ծնան 12 որդի, որոնք տէր դարձան ամբողջ երկրին և ջնջեցին-անհետացրին Եարաբի

* Իսլամ—նշանակում է Ասածուն անձնատուր լինել

** Տես գիրք ծննդոց Մովսէսի ժ. 25—30

յաջորդներին։ Դրանց սերունդը, հետզհետէ աճելով, տարածուեց գրեթէ ամբողջ թերակղզու վրայ և զանազան մեծ ու փոքր պետութիւններ կազմեց։ Դրանք սկզբում Իսմայէլացիներ, իսկ յետոյ Արաբներ կոչուեցան, գրաւեցին բարբարոս հովիտները, շինեցին բազմաթիւ քաղաքներ, բերդեր և սկսեցին պարապել երկրագործութեամբ, անասնապահութեամբ ու վաճառականութեամբ։ Արաբների մի մասն էլ գերադաս համարեց թափառական կեանքը։

Բոլոր արաբները բաժանուած էին բազմաթիւ մանր ցեղերի, որոնցից իւրաքանչիւրն իր առանձին

Ա Ր Ա Բ

շեյխը կամ էմիրն ունէր։ Էմիրի վրանի առաջ միշտ ցցուած էր լինում մի նիզակ, որ նշան էր նրա իշխանութեան։ Նրա պարտականութիւնն էր կառավարել իր ցեղը, առաջնորդել նրան դէպի պատերազմ

ընդունել անուանի հիւրերը և այլն և այլն։

Արաբական իւրաքանչիւր ցեղ ունէր իր երկրպագութեան առարկան—կուռքը։ Շատ տարածուած էին սաբէական և մոգական կրօնները։ Բացի դրանից Արաբիա մուտք էին գործել նաև քրիստոնէական և մովսէական կրօնները, որոնք սակաւաթիւ հետևողներ ունէին։

Հին ժամանակներից սկսած Արաբիայի գլխաւոր քաղաքն էր Մեկկան, որ առաջին տեղն էր բռնում թէ իր վաճառականութեամբ և թէ մարդաշատութեամբ։ Նա նշանաւոր էր նաև իբրև սրբաստեղի, որովհետև իր մէջ պարունակում էր բոլոր արաբների սրբութիւնը —Քեաբէն, որը իբր թէ շինած է Իսմայէլի ձեռքով, Գաբրիէլ հրեշտակապետի օգնութեամբ։ Քեաբէն խորանարդաձև մի շինուածք է, որի մէջ զետեղուած էին 360 տեսակ կուռքեր. սակայն իբրև սրբութիւն առաջին տեղն էր բռնում Սև քարը, որի մասին արաբական աւանդութիւնը պատմում է հետևեալը.

—Երբ Իսմայէլը անդադար տանջուելով շարում էր Քեաբէի պատերը, այն ժամանակ երկնքից իջաւ Գաբրիէլ հրեշտակապետը և նրան մի քար յանձնեց։ Այդ քարը այն հրեշտակն էր, որը կանգնած էր դրախտում՝ Ադամի վրայ հսկելու և որը իր անհոգութեան համար քար էր դարձել։ Իսմայէլը երկիւղածութեամբ ընդունեց երկնքից ուղարկուած քարը և դրեց Քեաբէի դրսի պատի մէջ, ուր մնում է մինչև այժմ։ Այդ քարը իբր թէ սկզբում սպիտակ յակինթանման է եղել, բայց հետզհետէ սևա-

ցել է անարժան մարդկանց համբոյրներից։ Յարութեան ժամանակ նա նորից իր նախնական գոյնը կստանայ և երկինք կբարձրանայ, որպէսզի վկայէ թէ ո՞վ ինչպէս է կատարել ուխտադնացութեան ծէսերը։

Ահա այդ աւանդական հաւատն էր, որ նոյն իսկ հեռաւոր տեղերում ապրող արաբներին ստիպում էր գէթ մի անգամ այցելել Մեկկան, համբուրել խորհրդաւոր Սև քարը և ջուր խմել Զէմ-Զէմ աղբիւրից, որը մի ժամանակ յագեցրել է իրանց նախահօր Իսմայէլի ծարաւը։

Թէև Արաբիայի առանձնացած դիրքը և լայնատարած անապատները բնակիչներին պաշտպանում էին արտաքին թշնամիներից, օտարի լծից, բայց և այնպէս պատերազմները անպակաս էին, որովհետև բազմազան և բազմաթիւ ցեղերի մէջ չկար սէր, միաբանութիւն և ընդհանուր կրօնական կապ։ Այդպիսի դրութիւնը բաւական երկար տևեց, ներքին երկպառակութիւններն աւելի ու աւելի յաճախ կըրկնուեցին, մինչև որ վերջապէս հասաւ այն ժամանակը, երբ անմիաբան ցեղերը մի հաւատով պիտի կապուէին և մի գաղափարով տոգորուէին։ Հարկաւոր էր միայն մի հանճարեղ ձեռք, որ ջլատուած անդամներն իրար հետ միացնելով, մի զօրեղ և ահարկու մարմին կազմէր։ Ահա այդ ոյժը, այդ հանճարեղ ձեռքը եղաւ անապատի մեծ մարգարէն— Մահմեդը։ Արաբական ցեղերին միացնող օղակը դարձաւ նրա կրօնը—Իսլամը։

II.

Իսլամի հիմնադիրը—Մահմեդը ծնուել է Արաբիայի Մեկկա քաղաքում—570 թուականին։ Նրա պապը՝ Աբդալ Մոթալէբը Քեաբէի վերահսկիչն էր և մեծ յարգանք էր վայելում ամբողջ Մեկկայում։ Աբդալ Մոթալէբի զաւակներից մէկը—Աբդուլլահը ամուսնացաւ գեղատեսիլ Էմինայի հետ և այդ ամուսնութիւնից ծնաւ Մահմեդը։

Մահմեդականների մէջ գոյութիւն ունի մի աւանդութիւն, որը պատմում է, թէ մարգարէի ծննդեան ժամանակ երկինքը լուսաւորուեց, Սևալիճը ափերից յետ ու յետ քաշուեց, Տիգրիս գետը հեղեղեց շրջակայքը, պարսից Խոսրով թագաւորի պալատանքը հիմքից ցնցուեց, աշտարակները կործանուեցին և նորածին երեխան, ձեռքերն երկինք բարձրացնելով, բացականչեց.

—Մեծ է Աստուած, չկայ Աստուած բացի Աստծուց և ես նրա մարգարէն եմ։

Այդ օրուանից անցաւ երկու ամիս։ Մահմեդի հայրը մեռաւ և այդպիսով դեռահաս մանկիկը մնաց մօր հսկողութեան տակ։ Սակայն բաղդի չար հարուածը միայն դրանով չբաւականացաւ։ Մի անգամ Էմինան իր վեցամեայ որդու հետ գնաց Մեդինա ազգականներին տեսնելու և վերադարձին մեռաւ։ Նրան թաղեցին Աբուա գիւղի մօտ, Մեկկայի ու Մեդինայի մէջ տեղը և այդ գերեզմանը ապագայում սիրալիր ուխտադնացութեան տեղ դարձաւ

Մահմեդի համար։

Որբացած Մահմեդը մնաց իր պապի—Աբդալ Մութալէբի և հօրեղբօր—Աբութալէբի հովանաւորութեան տակ։ Դրանք էին նրա դաստիարակիչները, նրա հեռադէտ միտքն ու վառվռուն երևակայութիւնը զարգացնողը։ Մի կողմից դրանց ազդեցութիւնը, միւս կողմից Բեաբէ ուխտ եկող արաբների հետ ունեցած շփումը աւելի ու աւելի ընդլայնեցին Մահմեդի բնատուր ընդունակութիւններնու քննասիրական ոգին և շնորհեցին նրան մանրամասն ծանօթութիւն արաբական ծէսերի ու հաւատալիքների մասին։

Նա դեռ 12 տարեկան էր, երբ վաճառականական գործերով հօրեղբօր հետ գնաց Ասորիք։ Այդ երկար ճանապարհորդութեան ընթացքում նրա վառ երևակայութիւնը հարստացաւ բազմազան տեսարաններով, առասպելական աւանդութիւններով և արաբների բնորոշ պատմուածքներով... Ճանապարհին կարաւանը կանգ առաւ Յորդանանի մօտ գտնուող Բօսրա շուկայում, որտեղ նեստորականների մի վանք կար։ Այդ վանքում Մահմեդը ծանօթացաւ Բահիրա անունով մի կրօնաւորի հետ և իրան յատուկ հետաքրքրութեամբ սկսեց հարց ու փորձ անել զանազան կրօնական խնդիրների մասին։ Կրօնաւորը հիացել էր Մահմեդի քննասիրութեան և խելքի վրայ և մեծ հրճուանքով բաւականութիւն էր տալիս նրա ամեն մի հարցին։ Ընդհանրապէս ամբողջ ճանապարհորդութիւնը և յատկապէս այդ կրօնաւորի հետ ունեցած խօսակցութիւնը մեծ չա-

փով ազդեցին Մահմեդի վրայ։ Մի քանի տարուց յետոյ նա նորից այցելեց Ասորիքը, Եմէնը և ուրիշ հեռաւոր երկիրներ։ Այդ միևնոյն ժամանակաշրջանում նա իր ազգականների հետ մասնակցում էր զանազան արշաւանքների և միշտ էլ աչքի էր ընկնում իր ճարպիկութեամբ ու քաջութեամբ։ Վերջապէս 18 տարեկան հասակում նա գործակատարի պաշտօն ստացաւ մի այրի կնոջ—Քադիջայի մօտ։

Հարկաւոր է նկատել, որ մահմեդականութիւնից առաջ արաբացի կինը վայելում էր կատարեալ ազատութիւն։ Նա երեսը չէր ծածկում չադրայով, չէր ճնշւում օտարի ներկայութիւնից և ընտանեկան ամեն մի հարցում նոյնքան անկախ ու ինքնակամ էր, որքան և տղամարդը։ Այդ հանգամանքի շնորհիւ կանայք այրիանալուց յետոյ էլ կարողանում էին կառավարել որբացած ընտանիքը, շարունակել նոյն իսկ ամուսնու առևտրական գործերը։ Ահա այդ տեսակ կանանցից էր և Քադիջան։

Մահմեդի առնական գեղեցկութիւնը և մտաւոր ձիրքը օրէցօր գրաւում էին Քադիջայի սէրը... Վերջապէս բանն այնտեղ հասաւ, որ նա ամուսնացաւ Մահմեդի հետ և այդպիսով վերջինս յանկարծակի մեծ հարստութեան տէր դարձաւ։ Ամուսնանալուց յետոյ էլ Մահմեդը շարունակում էր առևտրական գործերը, բայց այլ ևս առաջուայ նման փող վաստակել չէր կարողանում։ Նրա ուշքն ու միտքը շարունակ զբաղուած էին կրօնական հարցերով։

Այդ ժամանակաշրջանում Մահմեդի վրայ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ Վարակա իբն Նաուֆալ անունով մի աստղագէտ հրէայ, որը դաւանում էր քրիստոնէական կրօնը և հին ու նոր կտակարանը թարգմանել էր արաբերէն։ Դրանից Մահմեդը ստացաւ իր գիտելիքները Միշնուի, Թալմուդի և Ս. Գրքի մասին։

Որքան հարստանում էր Մահմեդի կրօնական պաշարը, նոյնքան էլ աւելանում էր նրա զգուանքը դէպի կռապաշտութիւնը։ Նա արդէն այն համոզմունքին էր եկել, թէ անհրաժեշտ է մոլորուած արաբներին ճշմարիտ ճանապարհի վրայ կանգնեցնել, քարոզելով նոր կրօն, ճշմարիտ աստուածպաշտութիւն։ Այդ ցանկութիւնը գիշեր ցերեկ տանջում էր նրան։ Շատ անգամ նա քաշւում էր Հարասարի քարայրը և այնտեղ քրիստոնեայ ճգնաւորների նման շարունակ աղօթում էր։ Նոյն իսկ քնած ժամանակ յաճախ զառանցում էր կրօնական այլ և այլ հարցերի մասին։ Վերջապէս, իսլամական պատմաբանների ասելով, քառասնամեայ հասակում Մահմեդը արժանացաւ Դաբրիէլ հրեշտակապետի տեսութեանը։ Վերջինս նրան մետաքսեայ մի ծրար յանձնեց և ասաց.

—Բաց արա՛ և կարդա՛։

—Կարդալ չըգիտեմ, պատասխանեց Մահմեդը։

—Կարդա՛ յանուն Աստուծոյ, որ ստեղծել է ամեն բան, շարունակեց հրեշտակապետը. կարդա՛ յանուն Բարձրելոյն, որ սովորեցրել է մարդկանց գրիչ գործածել, որ գիտութեան լոյս է տալիս նրա հոգուն և ուսուցանում է այնպիսի բաներ, որպիսին

նրանք առաջ չգիտէին։

Այդ խօսքերից յետոյ Մահմեդը իր մէջ մի գերբնական ոյժ զգաց և կարդաց հետևեալը.

—Ով Մահմե՛դ, դու Աստուծոյ մարգարէն ես, իսկ ես նրա հրեշտակապետը։

Այդ ուրախալի յայտնութեան մասին Մահմեդը իսկոյն պատմեց կնոջը, որը մեծ ոգևորութեամբ բացականչեց.

—Ուրեմն այսօրուանից դու մարգարէ ես...

Անցաւ բաւական ժամանակ։ Մի անգամ Մահմեդը քնած էր այգում, երբ հրեշտակը բացականչեց վերևից.

—Դո՛ւ, վերարկուի մէջ փաթաթուածդ, վեր կաց քարոզի՛ր, քո Արարչին փառաբանի՛ր, սրբի՛ր շորերդ, հեռացի՛ր անմաքրութիւնից, բարի մի լինի՛ր շահասիրութեան համար և միշտ ապաւի՛նիր քո Աստծուն*։

Հետևեալ օրուանից Մահմեդը սկսեց քարոզել նոր կրօնը, բայց հէնց առաջին քայլափոխում զօրեղ դիմադրութեան հանդիպեց։ Երբ նա յայտարարեց, թէ ինքը Աստծուց ուղարկուած մարգարէ է, ամբոխն իսկոյն հրաշագործութիւն պահանջեց։ Քիչ մտածելուց յետոյ Մահմեդը տուեց հետևեալ բնորոշ պատասխանը.

—Հրաշք էք ուզում... Աստուած Մովսէսին տրուել էր հրաշք գործելու շնորհքը բայց Փարաւոնը հրաշքները հեգնեց, արհամարեց, նրան կախարդ անուանեց և այդ բոլորի համար ինքն էլ պատ-

*Ղուրան, Սուրա 74, այեաթ 1—7

ժուեց։ Մի՞թէ դուք էլ ուզում էք նոյն պատժին ենթարկուել։

Այդ խօսքերը թէև հանդարտեցրին ամբոխին, բայց հրաշագործութեան պահանջը ապագայում աւելի ու աւելի սաստկացաւ, ուստի Մահմեդը ստիպուած եղաւ դիմել զանազան շինծու միջոցների, որպէսզի իր հետևողներին գրաւէ, իր խօսքը ազդու դարձնէ։ Մի անգամ քարոզելու ժամանակ Մահմեդի ուսին մի աղաւնի իջաւ, մօտեցաւ ականջին և ապա նորից վերև բարձրացաւ։ Մահմեդն իսկոյն օգտուեց բարեբաստիկ հանգամանքից և ժողովրդին յայտնեց, թէ այդ աղաւնին Աստուծոյ հրեշտակն էր, որ նորանոր մտքեր յայտնեց իր ականջին։

Մի ուրիշ անգամ նա իր մօտ բերել տուեց մի եզ և նրա եղջիւրի միջից մի ծրար հանեց, որ Ղուրանի մի գլուխն էր պարունակում։ Վերջապէս մի օր փորել տուեց գետինը որտեղից մեղր և կաթ դուրս եկաւ։ Նա հանդիսաւոր կերպով յայտնեց, որ Ալլահն է այդ բաները պարգևում նոր կրօնի հետևողներին՝ իբրև նշան իր առատաձեռնութեան։

Գրեթէ իւրաքանչիւր օր Մահմեդը մի թարմ միտք, մի նորութիւն էր հաղորդում ժողովրդին և միշտ էլ իր յայտնութիւններն համեմում էր երևակայական նկարագրութիւններով։ Դրանց մէջ նշանաւոր է մանաւանդ Մահմեդի գիշերային ճանապարհորդութիւնը Մեկկայից—Երուսաղէմ և այնտեղից մինչև «եօթներորդ երկինք»։ Ունկնդիրների

վրայ մեծ տպաւորութիւն թողեց այդ ֆանտաստիքական ուղևորութեան նկարագրութիւնը, որի համառօտութիւնը հետևեալն է.

—Մի գիշեր Մահմեդի մօտ եկաւ Գաբրիէլ հրեշտակապետը, մեծ դժուարութեամբ արթնացրեց նրան և դուրս հանեց տանից։ Դռան առաջ կանգնած էր հրաշալի կենդանին՝ Ալ Բուրակը, որը մի ակնթարթում մեծ մարգարէին հասցրեց Երուսաղէմ։ Այստեղ Մահմեդը մի խումբ մարգարէներով (Աբրահամ, Մովսէս, Յիսուս) շրջապատուած մտաւ տաճար աղօթելու։ Աղօթքի ժամանակ նա տեսաւ իր առաջ երեք բաժակ՝ ջրով, գինով և կաթով լցրած և յանկարծակի մի ձայն բացատրեց դրանց նշանակութիւնը—ջուրը՝ մովսիսական, գինին՝ քրիստոնէական, իսկ կաթը՝ իսլամական կրօնն է։ Եթէ նա խմէ ջուրը, կբխեղդուի իր բոլոր հետևողների հետ միասին, եթէ խմէ գինին, կընկնի մոլորութեան մէջ, իսկ կաթը թէ նրան և թէ նրա բոլոր հետևողներին կ'կանգնեցնէ Աստուծոյ ուղիղ ճանապարհի վրայ։ Մահմեդը, իհարկէ, ընտրեց կաթը։ Դրանից յետոյ Գաբրիէլ հրեշտակապետի ուղեկցութեամբ նա բարձրացաւ երկինք, որ բաղկացած էր եօթը շերտերից։ Առաջինում նրան քաղցրալուր երգերով դիմաւորեցին հրեշտակների բազմաթիւ խմբերը։ Երկրորդ երկնքում ընդ առաջ եկաւ Յիսուսը և Յովհաննէս Մկրտիչը, երրորդում՝ Յովսէփ գեղեցիկը, չորրորդում՝ նահապետ Ենովքը, հինգերորդում՝ Ահարոնը, վեցերրորդում՝ Մովսէսը և եօթերրորդում՝ հեզադէմ ծերունի Աբրահամը։

Վերջապէս դրախտի միջով անցկացնելով, Մահմեդին տարան Աստուծոյ մօտ։ Այստեղ Աստուած տուեց նրան մի շարք պատուէրներ և ի միջի այլոց հրամայեց օրական յիսուն անգամ աղօթք անել։ Երբ այդ բոլորից յետոյ Մահմեդը վերադառնում էր, Մովսէսը նրան նկատեց և բացականչեց.

—Ծանր է աղօթելը, իսկ քո ժողովուրդը թոյլ. իսկոյն վերադարձիր Տիրոջ մօտ և խնդրիր պատուէրը մեղմացնել, աղօթքի չափը պակասեցնել։

Մահմեդը լսեց այդ խորհուրդը և վերջ ի վերջոյ Աստծուց թոյլտուութիւն ստացաւ օրական միայն հինգ անգամ աղօթելու։ Դրանից յետոյ նա միևնոյն ճանապարհով վերադարձաւ Մեկկա, իր բնակարանը։

Ահա այդպիսի երևակայական, բայց միևնոյն ժամանակ խորիմաստ յայտնութիւնների շնորհիւ նոր վարդապետութիւնը աւելի և աւելի մեծացնում էր իր հետևողների թիւը։ Բայց անձնուէր Քադիջայի և Մահմեդի հզօր հովանաւորի—Աբու Թալեբի մահից յետոյ Իսլամի բաղդը Մեկկայում նսեմանալ սկսեց։

Մահմեդի թշնամիների մէջ ամենագլխաւորներն էին Կորէյշեան տոհմի ժառանգները։ Իրանց նիւթական և բարոյական շահերը պաշտպանելու համար դրանք ամեն կերպ աշխատում էին նոր վարդապետութեան առաջն առնել և կռապաշտութեան վարկը բարձրացնել։ Վերջապէս դրանք դաւադրութիւն կազմեցին Մահմեդին սպանելու համար, սակայն այդ լուրը ժամանակից շուտ իմացուեց։ Մահմեդը Աբուբէքրի և իր միւս հա-

ւատարիմների հետ փախուստի դիմեց և դրանով իր կեանքն ազատեց։ Փախստականները երեք օր մնացին Մեկկայի մօտ գտնուած Թոր լեռան քարայրում և ապա գնացին Մեդինա։ Մահմեդի փախուստը կամ Հիջրան պատահեց 622 թ.։ Մահմեդականներն այդ ժամանակուանից են հաշուում իրանց տարեթիւը։

Մեդինայի բնակիչներից շատերն իսկոյն ընդունեցին Իսլամը և դրանից յետոյ Մահմեդի բաղդի անիւը շարժուեց առաջ ու առաջ։ Ամեն տեղ նա իրան յատուկ ճարպիկութեամբ ուսումնասիրում էր ամբոխի թոյլ կողմերը և իր քարոզներն յարմարեցնում տիրող հանգամանքերին, սոցիալական պայմաններին։ Սկզբում նա իրան զէնք էր ընտրել խօսքը, բայց երբ նրա հետևողները բազմացան, երբ մահմեդականութեան սերմերը տարածուեցին Արաբիայի շատ անկիւններում, այն ժամանակ նա աւելի ազդու միջոցի դիմեց և սուրը իբրև հաւատի գործիք հրատարակեց։ Մարգարէի դրութիւնը դրանով փոխուեց։ Համեստ քարոզչից նա մի աճող զօրութեան քաջարի առաջնորդ դարձաւ։

Արաբիայի կռապաշտ ցեղերը դիւրութեամբ ընդունեցին նոր կրօնը, որ գրգռում էր նրանց կրքերը առատ աւարի յոյսերով և ֆանտաստիկական գոյներով պատկերացնում հանդերձեալ կեանքը հուրիների աշխարհում։ Մահմեդը մի քանի տարի շարունակ արշաւանքներ էր գործում թշնամի ցեղերի դէմ և նրանց ստիպում էր ընդունել Իսլամը։ Նրա հաւատարիմ աշակերտները մէկ-մէկ փորձա-

(1992) 1944-ՊՅ

Հայ. ԽՍՀ Գրադարան

ռու զօրավար էին դարձել և մեծ հռչակ ստացել ամբողջ Արաբիայում։

Ղուրանի պատուէրները Մահմեդը մեծ մասամբ յարմարեցնում էր շրջապատող հանգամանքներին, սակայն աւելի նախապատէ էր համարում իր անձնական շահերն ու դիտումները։ Օրինակ՝ նա սկզբում կողմնակից էր միակնութեան, բայց երբ կարիք զգաց մի քանի կին ունենալու, այն ժամանակ հրատարակեց Ղուրանի մի սիւրան և թոյլատրեց բազմակնութիւնը։ Սկզբում արաբացի կանայք բոլորովին ազատ համարձակ ման էին գալիս և խօսակցում տղամարդկանց հետ, բայց երբ կասկածներ ծագեցին, թէ Մահմեդի Այիշէ կինը դաւաճանել է ամուսնուն և յարաբերութիւն է ունեցել ուրիշի հետ, այն ժամանակ մեծ մարգարէն բոլոր կանանց հրամայեց տանը փակուած մնալ, ոտար մարդկանց հետ չըխօսակցել և երեսները շղարշով ծածկել։ Շատ հասկանալի է, որ մի այդպիսի ճկուն կրօն, որ գիտէր իր հետևողների աշխարհային պահանջների համեմատ կերպարանափոխուել, արագութեամբ պիտի տարածուէր։ Եւ այդպէս էլ եղաւ։ Մահմեդը սկսեց քարոզել 612թ. Մեկկայից փախաւ 622 թ., իսկ մեռաւ 633 թ., թողնելով բազմաթիւ մահմեդականներ, գրեթէ կազմակերպուած իսլամական մի պետութիւն, որը յետոյ հսկայական քայլերով շարունակեց յաղթական արշաւանքները։ Մեռնելուց առաջ նա իր մոլեռանդ հետևողներին պատուիրեց. ա) Արաբիայից հալածել բոլոր կռապաշտներին. բ) Հների հետ

հաւասար իրաւունք տալ նորադարձներին. գ) Մշտապէս աղօթք անել։

Մահմեդի մահուան պատճառը նրա աղախին Կայբարի տուած թոյնն էր։ Նրան թաղեցին Մեդինայում՝ մզկիթի մէջ, որը մինչև օրս էլ ուխտատեղի է ջերմեռանդ Մուսլէմների համար։

Մեռաւ «մեծ մարգարէն», բայց նրա աշակերտները շարունակեցին սկսած գործը։ Մի քանի տարուց յետոյ Իսլամը արդէն լոյն էր դրել թէ Ասիայում, թէ Եւրոպայում և թէ Աֆրիկայում։ Ներկայումս ամբողջ մարդկութեան գրեթէ մէկ եօթերրորդ մասը—(մօտ 200 միլիոն) դաւանում է Մահմեդականութիւն, որ դեռ այժմ էլ տարածւում է վայրենի ցեղերի մէջ։ Մահմեդականներն ապրում են գլխաւորապէս հետևեալ երկրներում.

—Ռուսիայում—11,000,000, Թիւրքիայում—17,700,000—(որից 2, 300,000 Եւրոպական Թիւրքիայում, իսկ 15,400,000 Ասիական Թիւրքիայում) Պարսկաստանում, Բէլուջիստանում և Աղուանիստանում ի միասին—13,000,000. Բուխարայում և Խիւայում—3,200,000. Բուլղարիայում, Ռումինիայում, Սերբիայում, Յունաստանում, Բոսնիայում և Հերցոգովինիայում ընդամենը 13,000,000. Հնդկաստանում և բրիտանական միւս հողերում—15,000,000. Չինաստանում— 4,000,000, Սուդանում—25,000,000 և Աֆրիկայում—2,000,000։

Վերոգրեալ թուերն արդէն ցոյց են տալիս, թէ Իսլամը որքան աջողութիւն է ունեցել, որքան խոր արմատներ է ձգել աշխարհի այլ և այլ կող-

մերում։ Սակայն այդ աջողութեան պատճառ են եղել ոչ թէ վեհութիւնն ու մաքրութիւնը, այլ արևելեան ազգերի վառ երևակայութեանն ու բնատուր հակումներին համապատասխանող խօստումները և հուր ու սուր քարոզող պատուէրները, որոնց մասին դաղափար կարող է տալ Ղուրանը։

III

Գրեթէ ամբողջ մահմեդական կրօնը ամփոփուած է Ղուրանի մէջ։ Ղուրանը, որ իր անունն ստացել է արաբական «Կորա»—(ընթերցանութիւն) բառից, մի ժողովածու է զանազան քարոզների, դատողութիւնների և պատահարների։ Մահմեդը միշտ իր մօտ պահում էր քարտուղարներ և մերթ ընդ մերթ թելադրում նրանց Ղուրանի սիւրաները, որ գրում էին մագաղաթի, քարի և այլ բաների վրայ։ 645 թուականին խալիֆ Օմարի յանձնարարութեամբ Զայդ Բէն Սաբէտը, Աբդուլլահ Բէն Զիւբեարը, Սայիդ Բէն—ալ Ասուն և Աբդուռահման Բէն Հարիսը այդ բոլորը հաւաքեցին միատեղ և կազմեցին Ղուրանը, որի մէջ ոչ նիւթերի պատշաճաւոր ընտրութիւն կայ և ոչ էլ գոնէ ժամանակագրական կարգ։ Այդտեղ պատահում են մանրամասն պատուիրաններ, թէ ինչպէս պէտք է աղօթել, ուտել, խմել, հագնուել և աշխարհային կեանք վարել։ Մի խօսքով՝ Ղուրանը Մահմեդականների համար կրօնական—քաղաքացիական օրէնքների մի խառնիճաղանճ հաւաքածու է։

Ղուրանում Մահմեդն ասում է, որ ինքը նոր կրօնի քարոզիչ չէ, այլ հնի վերականգնիչ։ «Իսլամը, ասում է նա, Նոյի, Աբրահամի, Մովսէսի, Յիսուսի կրօնն է*...» Իսկ մի ուրիշ գլխում աւելացնում է. «ասա՛, մենք հաւատում ենք Աստծուն և այն բանին, ինչ որ նա ուղարկել է մեզ, ինչ որ բացայայտել է Աբրահամին, Իսմայէլին, Իսահակին և նրանց ժառանգներին։ Հաւատում ենք Ս. Գրքերին, որ երկնքից ստացել են Մովսէս, Յիսուս և միւս մարգարէները։ Մենք տարբերութիւն չենք դնում դրանց մէջ և հպատակ ենք Տիրոջ կամքին**...»

Մահմեդականութեան հիմնաքարն է կազմում Աստծու միութիւնը։ «Չկայ Աստուած բացի Աստծուց և Մահմեդը նրա մարգարէն է», ասում է Ղուրանը։ Բացի դրանից, նա պատուիրում է հաւատալ նաև հրեշտակներին կամ սպասաւոր ոգիներին, մարգարէներին, մարմնի յարութեանը, վերջին դատաստանին և ճակատագրին։ Նրա գեղեցկահիւս աւանդութիւնները հրեշտակների, մարգարէների, չար և բարի ոգիների մասին քաղուած են մեծ մասամբ Ս. Գրքից և հրէական Միշնուից ու Թալմուդից։

Մահմեդը վախենում էր, թէ իր հետևողները նորից կռապաշտութեան մէջն ընկնին, ուստի աղերսեցեց նրանց պարապել գեղարուեստով, օր. քանդակագործութեամբ, նկարչութեամբ, որովհետև դրանց արտադրած առարկաները որոշ չափով ա-

*Ղուրան՝ 42 սիւրա, 11 այեաթ։

**Ղուրան՝ 3 սիւրա, 78 այեաթ։

ռընչութիւն ունէին կուռքերի հետ։

—Ո՞վ հաւատացեալներ, գինին, արձանները, վիճակ բաց անելը սատանայի գործեր են, հեռու մնացէք դրանցից, որպէսզի բախտաւոր լինիք, ասում է Մահմեդը. իսկ մահմեդականների աւանդութիւնը դրա վրայ աւելացնում է.

— Երաժշտութիւն լսելը մեղք է և օրինազանցութիւն, նրանով պարապելը—անբարոյականութիւն, իսկ նրանից բաւականութիւն ստանալը—անհաւատութիւն։

Հարկաւոր է նկատել, որ Ղուրանում պատահում են նաև շատ մարդասիրական պատուէրներ, ինչպէս օրինակ հետևեալները.

—Ուրիշին անիրաւութիւն մի անիր, որ քեզ էլ նոյնը չանեն։ Եթէ պարտապանը դժուարանում է պարտքը վճարել, պարտատէրը պէտք է կամ սպասէ կամ բոլորովին ընծայէ, իբրև ողորմութիւն։ Օգուտ մի քաղիր ուրիշի նեղ դրութիւնից՝ նրանից շահով բան գնելու համար, այլ թեթևացրու նրա վիճակը։ Կերակրիր սովածին, այցելիր հիւանդին և ազատիր կալանաւորին, եթէ անմեղ է։ Արհամարանքով մի նայիր ընկերիդ, մի էլ գոռոզաբար քայլիր, որովհետև Աստուած չի սիրում յանդուգներին ու մեծամիտներին..

Իսլամական կրօնը բաժանւում է երկու մասի՝ ա) հաւատ և բ) ծէս։ Հաւատը բաղկացած է հետևեալ 6 մասերից։ Հաւատալ՝ 1) միակ Աստծուն 2) նրա հրեշտակներին, 3) նրա գրքին—Ղուրանին

*Սիւրա 5, այեաթ 92։

4) մարգարէներին, 5) յարութեան և վերջին դատաստանին և 6) նախասահմանութեան կամ ճակատագրին։

Հաւատալ միակ Աստծուն. դրանով Մահմեդը ուսուցանում է, թէ էր և յաւիտեան կլինի մի Աստուած—Արարիչ ամենայնի, որ միակ է, անփոփոխ, ամենագէտ, ամենակարող և ամենաողորմ... «Լա իլահա հիլլ Ալլահ, Մուհամեդին ռուսուլ Ալլահ,» այսինքն «Չկայ Աստուած բացի Աստծուց և Մահմեդը նրա մարգարէն է»—ահա այդ է իւրաքանչիւր մահմեդականի նշանաբանը. օրական հինգ անգամ այդ է լսւում իւրաքանչիւր մզկիթի գագաթից-մուէզզինի բերանից։

Հաւատալ հրեշտակներին. Ղուրանը ասում է, որ մարդիկ ստեղծուած են հողից, իսկ հրեշտակները՝ կրակից. հրեշտակները ապրում են երկնքում և սպասաւորում ամենակարող Աստծուն։ Նրանք անմեղ են, չափազանց գեղեցիկ և մշտապէս երիտասարդ. թէև միւս արարածների նման վերջ ի վերջոյ պիտի մեռնեն։ Հրեշտակների պարտականութիւնն է հսկել մարդկանց վրայ, արձանագրել նրանց գործերը և այդ մասին հաշիւ ներկայացնել Ամենաբարձրեալին։

Հաւատալ Ղուրանին. Մահմեդը պնդում է, որ իր աւանդած օրինագիրքը կամ Ղուրանը ճիշտ այն գրքի պատճէնն է, որ արձանագրուած է երկնային տախտակների վրայ։ Նրա ամբողջ բովանդակութիւնը Գաբրիէլ հրեշտակապետն է արտագրել և իրան հաղորդել... Այդ պատճառով էլ

իւրաքանչիւր մահմեդական խորին երկիւղածութեամբ հաւատում է նրա ամեն մի խօսքին։ Նա երդւում է Ղուրանով, մանկութիւնից սովորում է կարդալ այդ ս. գիրքը, թէև առանց հասկանալու բովանդակութիւնը։ Թէ տաճիկների և թէ պարսիկների դպրոցներում ամենագլխաւոր դասագիրքը Ղուրանն է։ Մահմեդն ասում է, որ Աստուած զանազան ժամանակներում իր մտքերը յայտնել է մարգարէների միջոցով, ուստի պիտի հաւատալ դրանց գրած գրքերին։ Ղուրանի ասելով ս. գրքերը ընդամենը 104 հատ են. այսինքն 10 Ադամի, 50 Սէթի, 30 Ենովքի, 10 Աբրահամի, իսկ մնացած 4-ն են՝ Հին Կտակարան, Սաղմոս, Աւետարան և Ղուրան, որոնք գրուել են Մովսէսի, Դաւթի, Յիսուսի և Մահմեդի ձեռքով։ Սակայն ս. գրքերի մէջ գլխաւորը Ղուրանն է, որովհետև նա գրուած է բոլորից յետոյ, ամենամեծ մարգարէի ձեռքով և իր մէջ պարունակում է Աստուծոյ պատուիրանների կատարեալ լրացումը—կնիքը։

Հաւատալ մարգարէներին. Ղուրանի ասելով, մարգարէները բազմաթիւ են, բայց ամենից մեծը, ամենից գլխաւորն է միայն Մահմեդը, որ ուղարկուած էր մոլորուած մարդկութեանը ճշմարիտ կրօն քարոզելու։ Բոլոր մարգարէներն էլ, ասում է Ղուրանը, եղել են հասարակ մահկանացուներ, կերել, խմել, ամուսնացել, ապրել և մեռել են միւս մարդկանց նման։ Տարբերութիւնը միայն այն է եղել, որ Աստուած նրանց հովանաւորել է և նրանց բերանով է իր կամքը յայտնել։

Հաւատալ յարութեանը և վերջին դատաստանին. այդ նիւթի մասին խօսելիս Մահմեդը քրիստոնէական դաւանանքի մի քանի մասերը խառնել է արաբական հրէաների մէջ ընդունուած կարծիքների հետ։ Նրա ասելով, յարութիւնից առաջ տեղի կունենան հետևեալ նշանները. լուսինը կխաւարի, սուտ քրիստոսը կամ նեռը (Մեսիէ էլ տէճճալ) երևան կգայ. արեգակը արևմուտքից կծագէ, արիւնահեղ պատերազմներ կլինին, ամբողջ մարդկութեան մէջ սարսափելի իրարանցում—խառնակութիւն առաջ կգայ, այնպէս որ իւրաքանչիւր մարդ, մեռելների հանգստութեանը նախանձելով, կբացականչէ. «երանի, թէ ես էլ գերեզմանում լինէի։» Սոսկալի օրուայ վերջին ահեղ նշանը կլինի Իզրաֆիլ հրեշտակի փողի ձայնը, որի հնչիւնից երկիրը կըսասանի, դղեակները և աշտարակները փուլ կգան, լեռները դաշտերի հետ կհաւասարուին, արևը, լուսինը և աստղերը ծովը կթափուին, մարդկային ազգը կզարհուրի, եղբայրը եղբօրից կփախչի, մայրը՝ որդուց, ամուսինը՝ ամուսնուց, բոլոր գազանները վախից կմոռանան իրանց թշնամութիւնը և մի երամ կկազմեն...

Փողի երկրորդ ձայնը լսելիս հրեշտակները, գևերը, մարդիկ, անասունները—մի խօսքով բոլոր կենդանի արարածները կմեռնեն՝ բացի Աստուծոյ խնայած սակաւաթիւ ընտրեալներից։ Բոլորից յետոյ կըմեռնի մահուան հրեշտակը—Ազրայիլը։

Վերջապէս կըլսուի փողի երկրորդ հնչիւնը և դա կլինի կոչ դէպի ահեղ դատաստանը։ Այդ հըն-

չիւնը լսուելուն պէս՝ ամբողջ տարածութիւնը կը-
լցուի մեռելների հոգիներով, երկիրը կպատռուի,
նրա միջից դուրս կգան դիակները, կմիանան հո-
գիների հետ և այդ բոլորից յետոյ կգնան հաշիւ
ներկայացնելու, թէ ինչ՞ պէս են կեանք վարել, ինչ
գործեր են կատարել։ Գաբրիէլ հրեշտակապետը
առանձին կշեռքով կկշռէ իւրաքանչիւր մարդու
բարի և չար գործերը և ապա բազմութիւնը կը-
գնայ Մահմեդի առաջնորդութեամբ Ալ—Սերաթ
կամուրջն անցնելու։ Այդ կամուրջը սրի ծայրի
նման նուրբ է և ձգուած է անդնդախոր ջ ե հ է ն
դ ե մ ի վրայ։ Անհաւատները և մեղաւոր Մուսլէմ-
ները, խաւարի մէջ խարխափելով կընկնին անդունդ—
դժոխքը, իսկ ուղղափառ և արդար մուսլէմները
թռչունի նման կթռչեն և կմտնեն արքա-
յութիւն—ջ ե ն ն ա թ ը։

Ղուրանի նկարագրած ջեհէնդեմը կամ դժոխ-
քը մի այնպիսի սարսափելի տեղ է, որ երևակայել
անգամ չի կարելի. այդտեղ ծառերի վրայ ճիւղերի
փոխարէն օձեր են դալարուում և պտուղների փո-
խարէն դևերի գլուխներ բուսնում։ Թշուառ մե-
ղաւորները պիտի այրուեն կրակով և եփ դան ե-
ռացող ջրի մէջ։ Նրանց կերակուրը պիտի լինի
փուշ ու տատասկ։ Դրախտը կամ ալ ջեննաթը
դրա կատարեալ հակապատկերն է ներկայացնում։
Դա մի հրաշալի այգի է, ուր հոսում են բիւրեղի
նման մաքուր գետերը՝ երանելի արդարներին կաթ,
գինի և մեղր մատակարարելով, ուր բուսնում են
հազարաւոր տեսակ ծառեր, ծաղիկներ, մրգեր

պտուղներ, ուր ճանապարհները ծածկուած են
մարգարտով ու անուշաբոյր ծաղիկներով, ուր օդը
լի է Իզրաֆիլ հրեշտակի քաղցրանուագ դաշնակ-
ներով և եդեմական կոյսերի երգերով... Ջեննաթի
երջանիկ բնակիչները հագնում են ականակուռ
զգեստներ և ոսկեայ թագեր, ապրում են հոյակապ
պալատներում կամ մետաքսէ վրաններում։ Նրան-
ցից իւրաքանչիւրն հարիւրաւոր սպասաւորներ—
ծառաներ ունի։ Եւ այդ երջանկութեան լրացումն
են կազմում սևաչեայ ու մշտագեղ կանայք—հու-
բինները։ Ամեն մի հաւատացեալ 72 այդպիսի հու-
ներ կունենայ և որպէսզի այդ երանելի աշխարհի
բազմաթիւ բարիքները վայելել կարողանայ, նա
դրախտ կմտնի 30-ամեայ ամենաառոյգ տղամարդու
հասակով և երբէք չի ծերանայ...

Հ ա ւ ա տ ա լ ն ա խ ա խ ն ա մ ո ւ թ ե ա ն կ ա մ
ճ ա կ ա տ ա գ ր ի ն. մարդկանց ոչ մի դժբախտու-
թիւն չէր պատահի, եթէ նախասահմանած չլիներ,
ասում է Ղուրանը և իւրաքանչիւր մահմեդական
դեռ մանկութիւնից հաւատում է, որ ծնուած օրից
արդէն որոշուած է, թէ ով ինչքան և ինչպէս
պէտք է ապրի և ինչ մահով պէտք է մեռնի։

«Ալլահ ալէմ—Աստուած գիտէ», կրկնում է
մահմեդականը ամեն մի դէպքում։ Նախասահմա-
նութեան հաւատալը ոչ միայն վնասում է առողջ-
ութեանը, այլ և փչացնում է բարոյապէս և վար-
ժեցնում է լինել ծոյլ և անհոգ, որովհետև թէ աղ-
քատութիւն, թէ հարստութիւն, թէ հրդեհ և թէ
հիւանդութիւն՝ այդ բոլորն էլ նախապէս որոշ-

ուած են Աստծոյ կամքով, հետևապէս իզուր են մարդու ջանքն ու աշխատանքը։ Ճակատագրին հաւատալը, վնաս հասցնելով մահմեդականների քաղաքակրթութեանը, միւս կողմից մեծ ծառայութիւն է մատուցանում պատերազմի դաշտում...

Այդ հաւատն է, որ վճռողականութիւն և հերոսական արիութիւն է ներշնչում թէ տաճիկներին և թէ բոլոր միւս մահմեդականներին։ Եւ մի՞թէ մահմեդականը կարող է այլ կերպ վարուել, երբ հաստատ հաւատացած է, որ թէ տան մէջ և թէ պատերազմի դաշտում իրան ոչ մի վտանգ չի պատահիլ, եթէ նախապէս որոշուած չէ։ Մի՞թէ նա կարող է ջերմեռանդութեամբ չկռուել, երբ յաղթելիս մեծ աւար պիտի ստանայ, իսկ սպանուելիս՝ արքայութիւն և բազմաթիւ հուրիներ։

Ինչպէս վերևում ասացինք, Իսլամական կրօնի երկրորդ մասը ծէսն է։ Նա բաղկացած է հետևեալ բաժիններից.

Ա ղ օ թ ք. Ղուրանը շատ մեծ նշանակութիւն է տալիս աղօթքին և մանրամասն կերպով որոշում է, թէ աղօթողը ինչ դիրք պիտի բռնէ և ինչպէս աղօթէ։ «Մարմնի մաքրութիւնը հոգու մաքրութեան նշան է», ասում է նա և բոլոր մահմեդականներին պարտաւորեցնում աղօթքից առաջ լուացուել։ Իւրաքանչիւր հաւատացեալ պարտաւոր է օրական հինգ անգամ աղօթել՝ երեսը Քեաբէ, այսինքն դէպի Մեկկա դարձրած։ Մահմեդականներին աղօթելու հրաւիրելու համար Մուէզզինը մզկիթի ծայրից ամեն օր պարբերաբար հնչեցնում է մելա-

մաղձոտ ազանը.—«Մեծ է Աստուած (կրկնում է չորս անգամ)։ Ես վկայում եմ, որ չկայ Աստուած, բացի Աստծուց (2 անգամ)։ Ես վկայում եմ, որ Մուհամեդը նրա մարգարէն է (2)։ Եկէք աղօթելու (2)։ Եկէք փրկութեան տաճարը։ Մեծ է Աստուած (2)։ Չկայ Աստուած բացի Աստծուց և Մուհամեդը նրա մարգարէն է»։

Կանայք իրաւունք չունին մզկիթում տղամարդկանց մօտ կանգնելու, որովհետև դրանով կարող են գրաւել բարեպաշտների ուշադրութիւնը և նրանց մեղքի մէջ ձգել։ Այդ պատճառով իւրաքանչիւր մզկիթում կանանց համար առանձին բաժին կայ շինած։

Ո ղ ո ր մ ո ւ թ ի ւ ն. Ղուրանը ողորմութիւնը բաժանում է երկու մասի—զէկաթ կամ օրէնքով սահմանուած տասանորդ և սեդակատ, այսինքն կամաւոր ողորմութիւն։ Կարօտեալներին ողորմութիւն տալով, ամեն մի մահմեդական կարող է իր համար հարթել—նախապատրաստել ջեննաթի ճանապարհը։

Պ ա հ ք. Իւրաքանչիւր մահմեդական պարտաւոր է տարին 30 օր, այսինքն Ռամազան ամսին արևի ծագելուց մինչև մայր մտնելը խստիւ հրաժարուել ուտել—խմելուց, լողանալուց, կանանց հետ մերձաւորութիւն ունենալուց և ուրիշ վայելքներից։ Դրանով նա կմաքրէ իր հոգին և կարժանանայ մարգարէի խընամքին։

Ուխտագնացութիւն. ամեն մի մահմեդական պէտք է գոնէ մի անգամ ուխտ գնա,

Մեկկա, Մեդինա կամ իր տեղն ուրիշին ուղարկէ։ Երկրորդ դէպքում ուխտագնացը պարտաւոր է աղօթքի մէջ միշտ յիշել ուղարկողի անունը։ Ուխտագնացութեան սովորութիւնը վերցրած է կռապաշտ արաբներից և կատարւում է ճիշտ նրանց ձևով։ Ուխտ գնացողը պէտք է ճանապարհին չբվիճէ ոչ ոքի հետ, հեշտութեամբ համբերէ ամեն նեղութեան, նպաստէ ուղեկիցների մէջ հաշտութիւն ու մտերմութիւն պահպանելուն և առատ ողորմութիւն բաժանէ։

IV

Ղուրանում բաւական մեծ տեղ են բռնում այն պատուէրները, որոնք բնորոշում են մահմեդականների վերաբերմունքը դէպի այլակրոնները, որոնք որոշ չափով նպաստել են Իսլամի շուտափոյթ տարածմանը։ Իսլամը սկզբում հիմնուած էր հեզութեան և մարդասիրութեան վրայ։ Մեկկայում եղած ժամանակ Մահմեդը հակառակ էր բռնի կերպով կրօնը տարածելուն։ «Կրօնների մէջ ինչ հարկաւոր են ստիպողական միջոցներ .. Հոգին կարող է հաւատալ միայն Աստծոյ կամքով», *ասում էր նա, իսկ քրիստոնեաների մասին առանձնապէս պատուիրում էր. «Ս. Գիրքը կարդացողների հետ միայն լաւ բաների մասին վիճիր և եթէ պատահի սխալամիտը, ասա. «մենք հաւատում ենք այն ամենին, ինչ որ ուղարկել է Աստուած թէ ձեզ և թէ մեզ համար. ձեր և մեր Աստուածը մէկ է. մենք հնազանդ ենք նրան*։» Սակայն երբ նորադարձները բազմացան, երբ Մահմեդի շուրջը մեծաթիւ զինավարժ մարդիկ հաւաքուեցան և նա զգաց, որ կարող է արդէն հեզութեան ու համբերատարութեան քողի տակից դուրս գալ և ուժով գործել, այն ժամանակ մի համարձակ քայլ արեց և նոր կրօնը սրի և բռնութեան կրօն դարձրեց։

—Կռուեցէք անհաւատների հետ, ասում է Ղուրանը, մինչև որ վերջանայ. մոլորութիւնը և ամեն տեղ հաստատուի ձեր կրօնը **... Անհաւատներին պատահելիս սպանեցէք, մինչև որ բոլորովին ոչընչանան։ Գերիներին պահեցէք պինդ շղթայած ... Մարգարէ, նախանձախնդրութեամբ կռուիր անհաւատների, կեղծաւորների հետ և եղիր դաժան ու անգութ նրանց վերաբերմամբ։ Գեհենն է նրանց բնակարանը***։

Այդ միևնոյն հարցը աւելի բնորոշ գոյներով պարզում է Մահմեդի հրատարակած հետևեալ հրովարտակը.

—Աստուած զանազան մարգարէներ ուղարկեց իր պէս—պէս յատկութիւնները քարոզելու համար. Մովսէսը նրա գթութիւնն ու խնամատարութիւնը փառաբանեց, Սողոմոնը՝ նրա իմաստութիւնը, մեծութիւնը և փառքը. Յիսուսը՝ արդարութիւնը,

* Ղուրան, 10 սուրա, 100 այեաթ.
** „ 29 „ , 45 „

* Ղուրան 8, 40.
** „ 47, 4.
*** „ 9, 4,

ամենագիտութիւնը և զօրութիւնը. — արդարութիւնը՝ իր սուրբ վարքով, ամենագիտութիւնը՝ մարդկային սրտի գաղտնիքներն իմանալով և զօրութիւնը՝ իր գործած հրաշքներով։ Սակայն այդ յատկութիւններից ոչ մէկը բաւական չեղաւ մարդկանց համոզելու համար. նոյն իսկ Մովսէսի և Յիսուսի հրաշքները անհաւատ մեկնութիւն ստացան։ Ահա այդ պատճառով ես ուղարկուած եմ սուսերով։ Իմ վարդապետութեան քարոզիչները ոչ փաստերի թող դիմեն և ոչ էլ համոզման, այլ սրով թող կոտորեն այն մարդկանց, որոնք չեն հնազանդուիլ Իսլամի օրէնքին։ Ճշմարիտ հաւատի համար մարտնչողը թէ յաղթելու և թէ սպանուելու դէպքում փառաւոր վարձատրութիւն կստանայ... Սուրը երկնքի բանալին է։ Ով որ մերկացնէ նրան յանուն հաւատի, նա մեծամեծ բարիքներով կվարձատրուի, նրա արեան ամեն մի կաթիլը, ամեն մի չարչարանքն ու վտանգը երկնքում աւելի ընդունելի կհամարուի, քան թէ պահքն ու աղօթքը։ Եթէ նա մեռնի պատերազմի դաշտում, իսկոյն կջնջուին նրա մեղքերը և նա արքայութիւն կտարուի՝ սևաչեայ հուրիների գրկում երանելի երջանկութիւն վայելելու համար»...

Այդպիսի խոստումներ պարունակող կրօնը առանձնապէս սիրելի էր արաբների համար, որովհետև յարմար էր նրանց բարքին, ձեռնտու էր աւազակային հակումներին։ Ուրեմն բոլորովին զարմանալի չէ, որ անապատի զաւակները, սուր քարոզող կրօնի հրաւէրը լսելուն պէս՝ գունդագունդ

հաւաքուեցին մարգարէի դրօշակի տակ։ Այդպիսով կազմուեց մի ահեղ զօրութիւն, որ կարճ ժամանակում նուաճեց ընդարձակ երկիրներ։

Ձ ը հ ա դ ը—սրբազան պատերազմը իւրաքանչիւր մահմեդականի պարտականութիւնն է։ Նրանից հրաժարուելու իրաւունք ունին միայն կաղերն ու կոյրերը։

Մահմեդականների կարծիքով ամբողջ աշխարհը բաղկացած է երկու մասից՝ «Դարու-լ-Իսլամ», այսինքն „Իսլամի երկիր“ և «Դարու-լ-հարբ», այսինքն „պատերազմների երկիր“, որտեղ ապրում են այլակրոնները. դրանց ուղիղ ճանապարհի վրայ կանգնեցնելու համար անհրաժեշտ է անդադար պատերազմ մղել։ Եւ մահմեդականները բաւական եռանդով կատարեցին այդ գործը։ Մահմեդի մահից յետոյ Իսլամը ամենամեծ չափով տարածուեց գլխաւորապէս առաջին չորս խալիֆների, այն է՝ Աբուբէքրի, Օմարի, Օսմանի, Ալիի ժամանակ։ Միայն Աբուբէքրի խալիֆայութեան ընթացքում մահմեդականները աւերեցին չորս հազարից աւելի եկեղեցիներ և շինեցին մօտ հազար չորս հարիւր մզկիթ*։

Դարերի ընթացքում մղած պատերազմները զարգացրին մահմեդականների անգթութիւնը, կոպտացրին զգացմունքը և աճեցրին գազանային բնազդը. այնպէս որ այժմ նրանցից շատերը մի սուրբ գործ են համարում անհաւատներին սպանելը, նրանց կանանց ու աղջիկներին բռնաբարելը, անմեղ երեխաներին մորթելը և իզուր տեղն ամբողջ գիւղ

*Տես Дреперъ: „Исторія умственнаго развитія Европы“ էջ. 273

ու քաղաքներ ոչնչացնելը։

Կրօնական պատերազմները վերջ ի վերջոյ պատուհաս դարձան ոչ միայն անհաւատների—քրիստոնեաների, այլ և իրանց մահմեդականների համար։ Նրանք հաւատացեալ միւսլէմներին դարձրին մի աւերիչ-կործանիչ ոյժ և զարգացրին նրանց գազանային բնազդը ի վնաս քաղաքացիական խաղաղ կեանքի։ Ներկայումս ամեն մի միւսլէմի համար սովորութիւն է դարձել՝ այրել, թալանել և ապրել ուրիշի հաշուով։ Բայց ամեն մի երկիր, որտեղ ժողովրդի մի մասը տգրուկի նման սպառում է միւսի աշխատածը, վերջ ի վերջոյ պիտի քայքայուի տընտեսապէս, պիտի կազմալուծուի։ Եւ Իսլամական բոլոր երկրներն ենթարկւում են այդ պրոցէսսին։

—Ով որ շատ ու քիչ տեղեակ է ժամանակակից եղելութիւններին, ասում է Ռընան*, նա յայտնապէս կտեսնի մահմեդական երկրների այժմեան ստորացած վիճակը և Իսլամի ձեռքով կառավարուած ազգերի բարոյական—տնտեսական անկումը։ Ով որ ճանապարհորդել է արևելքում կամ Աֆրիկայում, նա անշուշտ կվկայէ, որ իւրաքանչիւր մահմեդականի գլուխ ճնշուած է Ղուրանի կաշկանդիչ շըղթաներով և անընդունակ է մի կարգին բան սովորելու կամ մի որ և է նոր գաղափար ընդունելու։ Մահմեդական երեխան դեռ մատաղ հասակից, իր կրօնական ուսումնառութեան ընթացքում վարժւում է մոլեռանդութեան մէջ և Ղուրանի մի քանի սիւրաներն անգիր անելով, կարծում է, թէ

*„Исламъ и наука“

արդէն ըմբռնել է ճշմարտութիւնը, գիտէ շատ բան։ Նա հպարտանում է այն ամենով, ինչ որ իսկապէս նրա թերութիւնն է կազմում։ Այդ անմիտ հպարտութիւնը իւրաքանչիւր մահմեդականի պակասաւոր կողմն է։ Ամեն մի մահմեդական հաւատացած է, թէ Աստուած, առանց ուշք դարձնելու ուսման և անհատական արժանիքների վրայ, կպարգևէ ում ինչ կամենայ և այդ պատճառով էլ Իսլամի զաւակները ատում են ուսումը, գիտութիւնը և այն ամենը, ինչ որ Եւրոպայի ոգին է կազմում։ Սակայն ատելով գիտութիւնը, սպանելով քաղաքակրթութիւնը, Իսլամը սպանեց իրան և կատարեալ ստորութեան դատապարտեց իր դաւանանքը։

—Ներկայումս, երբ ազգերի մրցման զէնքը գլխաւորապէս գիտութիւնն ու կրթութիւնն է, մահմեդական տարրը չի կարող առաջադիմել, որովհետև շղթայուած է Ղուրանի յետադէմ գաղափարներով։ Իսլամը դաւանող պետութիւնները չեն կարող երկար գոյութիւն ունենալ, որովհետև թալանն ու կոտորածն է նրանց յատկանիշը։...

ՀԱՅ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Ազգային գրադարան
NL0174374